

Були пани, були пани – тепер шарлатани,
А тепера шарлатани, – жидівські підданні.
Ой місяцю, місяченьку, – не світи нікому,
Тільки царю Олександрю, як іде до дому.
Ой місяцю, місяченьку, і ти, зоре ясна!
Тепер же нам засвіти, як панщина згасла!
Тепер же нам заробити, та й на Боже дати,
Що не ходять гайдамаки попід наші хати...

Из ходящей рукописи, 1884 г.

РЕКРУТСЬКІ ТА СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ

139

Поза ярмом, ярмом
Пшениченька ланом,
А шо тую пшениченьку
Дівчінонька жала,
Вона тому парню
Всю правду сказала:
Оце ж тобі, парню
Три дороги різно:
Шо перва дорожка –
Близька до прийому,
Шо друга дорожка –
До Синього моря,
Шо третя дорожка –
Орел воду носе. –
Орел воду носе,
Парень пана просе:
Пусти мене, пане,
С прийому до дому,
Не вручив дівчини,
Не вручив нікому;
А хоть і урочу –
Сам за нею скучу:
Вона заговоре –
Як у дзвін задзвоне,
Вона засміється – Дунай разільється.

Агафья Графская, 17 лет.

Д. Кушугумовка Ал. у., 12 сентября 1891 года.

140

Шо вчора з вечера
Зійшов місяць, ще й зоря,
Прийшов соцький до двора.
Громадоньку зобіра,
Некрутиків вибіра.
Та вибрали некрутця
Сиротину молодця,
Та повезли некрутця
Аж до панського дворця.
Вийшла пані, вийшов пан:
– Здрастуй, сирота кохан!
– Ой здрастуйте ви, пани,
Ви пріскурвії сини! (2)
Нащо сироту взяли, (2)
Чом не брали богача?
Богач гроші постача,
А сирота отвіча..

*Записана от партии рекрут,
Конские Раздоры Александр. у. Ноябрь 1879 г.*

141

Ой зачула парня доля,
Що не бути парню дома,
А будь йому у неволі,
У некрутському наборі. (2)
У залізах, у закові,
Молодому козакові.
Скоро парень догадався,
По вулицям не шатався,
До дівчини заховався.
Ой дівчино, моє серце,
Сховай мене під ряденце;
Ой дівчино, моя душко,
Сховай мене під подушку;
Ой дівчино, моя галко,
Сховай мене, коли жалко.
Дівчинонька заховала,
Та нікому не сказала.
Сусідоньки як узнали
Отаману доказали,
І громадоньку зібрали,

Кругом хату обступили,
Дівці двері разломили,
І некрутика вловили,
І вловили, закували,
Назад рученьки зв'язали,
Посадили у задочок,
Сами сіли в передочок.
І коників поганяють,
На некрута поглядають;
Шоб коників не втомити,
Некрутика не впустити.
Як привезли до прійому,
Там сказали шо „лоб йому“!
– Ой кудрі мої чорнявії,
Вас матуся викохала,
А дівчина завивала,
До серденька прігоргала.

*Партія слобожан-рекрут.
Александровск, 19 ноября 1887 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, т. V, стр. 988. 1834 г.; Баллина. Українські пісні, стр. 59; Максимович. 1834 г., стр. 159.

142

Вийду я на могилу, Та гляну я на долину,
А в тій долині
Сади зеленії,
Помеж тіми садами, –
Доріжки лежали,
Помеж тіми доріжками –
Все кузні стояли,
А у тіх же у кузницях
Ковалі кували.
Вони кують і гартують –
Все біле залізо,
Вони кують і гартують,
Кайдани готують.
Чи на вора, чи на злодія
А чи на разбойничка,
Чи на того сиротину,
Вдовину дитину?
Трошки погодивше,

Ведуть уловивше,
Назад рученьки зв'язали,
А ніженьки іскували.
– І сюди гляну,
І туди гляну, –
Ніхто не заплаче,
Тіко плаче і ридає
Шо ненька старенька,
Вона плаче і ридає
І сусідів проклинає:
– Ви сусіди, ви близькії,
Шо ви сеє давно знали,
А мені не сказали,
Тіко ви тоді сказали,
Як у руки взяли.
Назад рученьки зв'язали,
Ніженьки скували; –
Та повели перед пани –
Кайдани опали,
Ударили, вражі пани
Об поли руками.
Десь у тебе, козаченьку,
Отець, мати жива,
Бога просять, а шоб тобі
Хортуна служила.
– Ой служила, хортунонька,
Моєму отцеві,
А тепер нехай послуже
І мені молодцеві.

*6 декабря 1887 г., д. Кушугумовка
Александр. уезда. Записана от Авксентия Орла.*

143

Козак орлика питається,
Ой чім поле украшається.
Чи горами, чи долинами,
Чи високіми могілами?
Через гору шлях - дороженька лежить,
Широкая приубитая,
Чорним шовком перевитая,
Слізоньками приулита.
Туди ніхто не проходе, не пройде,

Тіко ішов новобранний набор,
Попереду охвещер молодий...
*3 июня 1886 г., с. Письмачевка Екатеринослав. у.,
записана от Анны Уласов. Шевченко.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, 975.

144

Не жаль мені ні на кого,
Як на неньку старенькую, –
Шо вона мене не ожинила,
Та на службу спорядила.
Не жаль мені ні на кого,
Як на братіка рідного, –
Шо купив коня вороного,
Та під мене молодого.
Не жаль мені ні на кого,
Як на сестрицю рідную, –
Шо вона мене виряжала,
І солдатиком назвала.
Не жаль мені ні на кого,
Як на сусідів близьких, –
Шо вони знали, як набор брали,
А мені правди не сказали.
Не жаль мені ні на кого,
Як на коня вороного, –
Шо заніс мою головоньку
У чужий край-стороньку.

*Аксинья Максимова Кнырычка, 50 л.
Федоровка (Языкова) Екатер. у., 29 ноября 1888.*

145

Через гору шлях-дороженька,
Не широка, тільки вбитая,
Чорним шовком перевитая,
Слізоньками приулитая,
Туда ніхто не проїде, не пройде,
Тіко пройшов новобранний набор,
Попереду охвещер молодой,
На конику вихиляється,
У білий лист придивляється,
Шо написано, намальовано,
Трьох братіків найменовано.

Шо старшому – не приходиться,
Середульший – не охотиться,
Шо у старшого дитина мала,
У середульшого – жінка молода.
Шо найменший убірається,
З отцем-ненькою прощається:
– Прощай, прощай, отець-ненька моя,
Чи я в тебе не дитина була,
Шо ти мене у салдати нарекла?
Чи я ж у тебе не робітничок був,
Шо ти мене як отдав, та й забув?
– Ой синочку, мій одинчику,
Срібний перстень на мизинчику...
– Це ж той, мати, шо я з дівчини зняв,
Та й той, мати, барабанщику дав,
Шоб жалібніше барабан вибивав.

*Александра Чепелевская,
ст. Синельниково Павлоградск. у., 1887 г.*

146

Ой ти зіма, ти зіма,
Ти холодная була,
Засіяла, замила
Решетовські ворота:
Не проїхать, не пройти,
Ні коника провести.
Я як схочу – то й пройду
І коника проведу.
А до того до двора
Лежить стежка-дорожка,
Сидять пани за столом,
Вони пють і їдять,
Собі раду радять, –
Кого в салдати віддать.
А де п'ять – там не брать,
Де чотири – не велять,
А де три – тім не йти,
А де два – там нема.
А у вдови один син,
Та й той пішов під аршин,
І аршина не дійшов,
У салдатушки пішов,

– Не плач, сестро, не ридай,
Каріх очей не втрачай,
Тоді лучше заплачиш,
Як у полку побачиш,
Ой у полку, у полку,
В червоному колпаку,
Ще й шабелька при боку.
Як вийдемо на майдан,
Та вдаримо в барабан.
Били, били вибивали,
Нас, молодіх, визивали,
Головушки причесали,
І кудрюшки завивали,
З генералами гуляли,
Сорок пушок заряджали,
Костринь¹ город розстріляли,
Костринь-город не по волі,
Сорок пушок не доволі.

*Павел Назаренко, 30 л.,
с. Вознесенка Александр. у., 2 октябрю 1875 г.*

147

У зеленому гаю,
Там пташки співають,
Десь мойого маленького
На войну волают.
Сідлай, Яся², коня, –
Вже ж кінь осідланий:
– На кого ж мене покидаєш,
Мій Ясю коханий?
– Покидаю тебе
А с тим, шо на небі,
А я за год, за два
Приїду до тебе.
Уже сім год іде,
Як война ся точе,
Я за своїм Ясем
Виплакала очі.

¹ Кострин – город Пруссии (Kiistrin), под которым происходила большая битва русских с пруссаками в 1758 г.

² Яся – Иван по-польски – говорит певец.

Ой вийду я на гору,
Там жовніри їдуть,
Там мого Яся
Коника ведуть.
Чорним жалобом
Коника покрито, –
Уже ж мого Яся
На війні убито,
Ой убито, вбито,
Затягнуто в жито,
Червоною китайкою
Личенько накрито.

*С. Ольгинское, списано из уст поляка Маевского,
Мариупольск. уезд.*

148

Із-під гаю, право, с-під Дунаю,
С-під ракітова куста
Вилітала й ранняя пташечка,
Не велика й не мала.
Виступала славна варміюшка
Іс-под Білого царя.
Попереду іде, марширує,
Знаць, найомщик, парінь молодой
Веде свою славно варміюшку
До нового трахтиря.
– Драстуй, драстуй, ти новий трахтирщик,
Ше й шинкарька молода.
Усип меду, усип пива,
Ше й зеленого вина.
Почастую свою варміюшку,
Шоб веселая була.
Ой шоб вона турка звоювала
Ще й ляхів забрала.
Ой шоб моя славна варміюшка
Христа получила,
Шоб медали узяла.
Ой шоб моя славна варміюшка
Похвальоная була.

*С. Ольгиское Мариупольск. уезд. Екатер. губ.
Записана от Кузьмы Марченко.*

149

С-під ліса-лісочка,
С-під ракітового зеленого кусточка
Вилітала маленька пташка,
Не велика й не мала,
Виступала сильна вармія
Іс-под Белого царя.
Попереду майор молодий,
Знать, найомщик дорогий,
Веде свою сильну варміюшку
У царів трахтир гулять.
– Здрастуй, здрастуй, ти новий трахтирщик,
Ше й шинкарка молода!
Сип меду, сладкої горілки,
Ще й зеленого вина!
Підпоїте сильную варміюшку,
Щоб веселая була.
Щоб турка звоювала
І ляха забрала,
Шоб наша сильная варміюшка
Похвалена була.

*С. Михайловка Мариупольского уезда Екатер. губ.
Сообщил Д. Трухманов.*

150

Украинцы на земляных работах

А

Ой з-за гори виступає хмара,
То ж не хмара – молоді солдати,
Попереду – ідуть все генерали,
А позаду – все б'ють барабани,
Нас молодих та й развеселяють.
Ой чого ж ви, братці, пожурились?
От як же нам, братці, не журиться, –
Молодими в солдати забрали,
В чужий край та й позавдавали...
Не дають нам ні їсти, ні пити,
Заставляють роботу робити,
Глибокі канали копати...
Ой тут же нам, братці, померати.
Не знатеме ні батько, ні мати,
Тіко знатеме жена молодая,

122

Жена молодая, сестрица родная, –
Шабелька гострая.

*Ганна Шевченко, 15 лет.
Дер. Письмачева Екатеринослав. уезда, июнь 1887 г.*

Б

Ой з-за гори, з-за чорної хмари (2)
Виступали молоді гусари, (2)
А за ними били барабани, (2)
Не журіться, молоді гусари. (2)
Ой як же нам, братці, не журиться, (2)
Що нас молодими в салдати забрали, (2)
В далекий край – та й позаганяли; (2)
Не дають нам ні їсти, ні пити, (2)
Заставляють роботу робити: (2)
Сиру землю на рови копати – (2)
Ой тут же нам, братці, померати. (2)
Не знатеме ні отець, ні мати, (2)
Та виросте шовкова травиця, – (2)
Не знатеме ні брат, ні сестриця; (2)
Ой нагорнуть високу могилу, – (2)
Буде видно аж на Україну. (2)

Приська Лисова. Кушугумовка Александр. у. 30 ноября 1887 г.

В

Ой горе нам в світі жить,
Понад Синєм морем ходяче,
Круті гори развертаюче,
Шлях-доріженьку рівняючі,
Жовтим піском висипаюче,
Генерала дожидаюче.
Генеральській син полковничок
Понад морем прохожає,
Козаченьків розважає.
– Не журитесь ребятушки:
Славною осені дождьом,
Додомоньку жить пойдьом,
Некрутиків наберьом,
Некрутиків молодцов,
Від матушок, від отцов.

*Корней Прокофьев Дорогобед.
Ново-Николаевка Ал. у., 14 января 1886 г.*

В песне говорится о рытье канавы на чужой, далекой от Украины стороне. На языке малоросса канава одинаково означает и ров, и канал¹. Не о рытье ли Ладожского канала идет речь? В 1721 году по приказанию Петра I, как известно, Скоропадский отправил на каналную работу к Ладоге 12,000 казаков под начальством 3-х полковников. При суровых условиях, в том же году умерло 2461 человек. В следующем 1722 г. туда снова было отправлено 10,000 казаков.

Еще ранее, именно в 1716 г., украинцы впервые участвовали при устройении Царицынской линии и канала на р. Камышенке (для соединения Волги с Доном) „от стороны Кубанской орды“. В 1731–33 гг. при Данииле Апостоле употреблялись для земляных работ при сооружении „от границы татарской“ Украинской линии (от Днепра до Донца). В 1731 году их участвовало 30,000 (20 т. козаков и 10 т. крестьян); в 1732 г. на смену последних послано столько же и наконец в 1733 г. 20,000. Украинская линия, по словам Манштейна, исправлялась и отстраивалась после Минихом и была окончена в 1738 г.²

ЧУМАЦЬКІ ПІСНІ

151

Ішов чумац дорогою, думає, гадає,
Ой як зайшов до шінкарьки – мед, вино кружає;
Та оглядівсь на четвертий день – воликів немає.
Ой прийшов він до табору, та зробив тревогу:
Сідлай, хлопку, сідлай, малий коня вороного,
Та біжи, хлопку, біжи, малий, – давай панам знати,
Чи не дадуть громадоньки волів одшукати.
Та побіг хлопка, побіг малий, та й не забарився,
А черкеси, яретічни сини, за Кубань подалися.
А полягли густі трави, куди волів гнали,
Ой погнали бусурмани разнимі шляхами.
Ой разними все шляхами, густими тернами,

¹ Каналы на Днепровских порогах малороссы называют *канавами*. (прим. в тексте).

² Подробности о каналных и линейных работах интересующиеся найдут: Бантыш-Каменский. Истор. Малой России 1842 г. III, 131, 137, 140, 164, 165; Ригельман. Летописное повествование о Малой России III, 113, 115, 116, 118, 137; Летопись Самовидца. 1846 г. стр. 96, 104; Белозерский. Летописи. 1854 г., стр. 91, 92, 93; Манштейн. Записки о России 1875 г., стр. 67; Рубан. Краткая летопись Малой России. 1777 г., стр. 171, 175, 177, 195. «Киевская старина» 1884, VIII, 117; «Объяснение полковника Черняка о работах казаков на Ладожском канале», X, 357. Дополнительные сведения Д.И.Багалея.